

ГЕОГРАФІЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Ключові слова: зовнішньоекономічні зв'язки, експорт, імпорт, сальдо зовнішньої торгівлі, зовнішньоторговельний оборот.

Вступ. Постановка проблеми. Зовнішньоекономічні зв'язки України виступають сьогодні потужним фактором соціально-економічного зростання і розвитку держави в цілому та окремих її регіонів. В сучасних умовах інтенсифікації процесів міжнародної економічної інтеграції, транснаціоналізації, глобалізації світового господарства значимість таких зв'язків постійно зростає, що спонукає до більш поглибленого їх дослідження, особливо в регіональному вимірі.

Харківська область відіграє значну роль у зовнішньоекономічних зв'язках України, концентруючи на своїй території потужний виробничий потенціал та експортні можливості. В структурі економіки регіону провідне місце посідають галузі машинобудування, авіаційна, фармацевтична, харчова промисловості, що виробляють продукцію на основі впровадження новітніх технологій. Саме ця продукція становить основу товарного експорту регіону. Враховуючи зміни, які відбуваються сьогодні у світовій економіці, знаходження нових торговельних партнерів та розширення потенційних ринків збуту продукції є вкрай актуальним для регіону. У зв'язку з цим дослідження географії зовнішньоекономічних зв'язків Харківської області, виявлення трансформацій, що відбуваються в структурі зовнішньої торгівлі є важливим та своєчасним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З теоретичної точки зору проблеми зовнішньоекономічних зв'язків окремих країн та регіонів висвітлено в науковій літературі достатньо детально. Цим питанням присвячені роботи *І. Балабанова, А. Балабанова, Л. Вардомського, А. Голікова, М. Долішнього, П. Луцишина, В. Коломійця, Ю. Макогона, І. Матюшенка, С. Пилипенка, С. Слишової, І. Сторонянської, В. Третяк та ін.* Поряд із значною кількістю наукових публікацій економічного характеру з актуальних питань зовнішньоекономічної діяльності України, ця тематика залишається недостатньо дослідженою з позиції географічної науки. Однією з перших за часів незалежності України була дисертаційна робота С. Федонюка [5], в якій розкрито особливості територіальної організації зовнішньоекономічної діяльності Волинської області. Дослідження зовнішніх зв'язків України та Німеччини проведено І. Хільчевською [7]. Унікальність зовнішньоекономічних зв'язків Автономної Республіки Крим висвітлено О. Кузьміною [1]. Комплексний суспільно-географічний аналіз зовнішньої торгівлі товарами між Україною та країнами-членами ЄС здійснено І. Савчуком [4]. Крім цього, деякі аспекти зовнішньоекономічної діяльності України висвітлені також в наукових публікаціях І. Гукалової, Є. Маруняк, В. Нагірної, Г. Підгрушного та ін.

Зважаючи на значні доробки у сфері вивчення регіонального сегменту експортно-імпортних операцій України, аналіз зовнішньоекономічних зв'язків Харківської області як потужного промислового центру країни залишається актуальним.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання. Метою даної роботи є аналіз зовнішньоекономічних зв'язків Харківської області, зокрема зовнішньої торгівлі, характеристика тенденцій та виявлення особливостей географічної структури експортно-імпортних операцій.

Виклад основного матеріалу. Зовнішньоекономічні зв'язки відображають систему економічних взаємин, що виникають внаслідок руху ресурсів всіх видів між державами та економічними суб'єктами різних країн. Ці двосторонні відносини охоплюють всі сфери економічного життя держави і передусім виробничу, торговельну, інвестиційну та фінансову діяльність [8]. Загальновідомо, що близько 80% зовнішньоекономічних операцій припадає на здійснення торговельних операцій, тому головну увагу в даній роботі приділено саме цьому аспекту.

Зовнішня торгівля – важлива складова зовнішньоекономічних зв'язків Харківської області, представлена експортом та імпортом товарів та послуг. В загальному зовнішньоторговельному обороті (ЗТО) регіону, який у 2011 р. склав 4629,7 млн. дол. США, 89,1% становила торгівля товарами та 10,9% – відповідно торгівля послугами.

У 2011 р. підприємства Харківської області експортували продукцію до 117 країн світу, імпортні товари надійшли до підприємств із 112 країн. Експортні поставки збільшились на 28,8% у порівнянні з 2010 р. і склали

1845,8 млн. дол. США, імпорتنі надходження зросли на 24,2% і становили 2277,3 млн. дол. США. За останні 10 років експорт товарів збільшився у 4,3 рази, імпорт – у 4,8 рази [6].

Географічна структура експорту товарів Харківської області у 2011 р. була наступною: частка країн СНД становила 74,8%, Європи – 9,2%, Азії – 11,9%, Африки – 3,6%, Америки – 0,5%. За останні 10 років частка країн СНД в експорті Харківської області збільшилась на 12,3%, Європи – зменшилась на 12,6%, помітно зросла частка країн Африки – на 3,1% більше, ніж у 2001 р.

В імпорті товарів Харківської області на країни СНД у 2011 р. припадало 44,3%, Європи – 29%, Азії – 19,3%, Африки – 1,5%, Америки – 5,8%. Найбільш помітні зрушення за останні 10 років відбулись в імпорті з країн Азії, частка яких в структурі імпорту регіону зросла на 10,6%. На 5,2% збільшилась частка країн СНД в імпорті Харківської області, тоді як частка країн Європи, навпаки, зменшилась на 11,9% [2, 6].

Зовнішньоекономічні зв'язки Харківської області з країнами СНД характеризуються позитивним сальдо зовнішньої торгівлі, яке у 2011 р. склало 372, 9 млн. дол. США. За період 1996-2011 рр. можна виділити декілька стадій розвитку зовнішньої торгівлі області з даними країнами: у 1996 – 1999 рр. спостерігається зменшення обсягів експорту товарів та послуг поряд зі збільшенням їх імпорту, що призвело до від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі; період 2000-2002 рр. можна визначити як стадію порівняної збалансованості зовнішньої торгівлі з незначним переважанням експорту; починаючи з 2003 р. відбувається стрімке зростання імпорту товарів, при чому найбільші від'ємні значення сальдо зовнішньої торгівлі спостерігаються у 2004 р. (-466,5 млн. дол. США); з 2005 р. по 2008 р. сальдо зовнішньої торгівлі значно скоротилось і з 2009 р. набуло позитивних значень, що свідчить про зрушення в структурі зовнішньої торгівлі Харківської області з країнами СНД, зокрема експорт товарів за останні три роки збільшився на 43%, тоді як імпорт – на 35% (рис. 1).

Головним торговельним партнером Харківської області серед країн СНД є Російська Федерація, що, в першу чергу, пояснюється історично сформованими коопераційними зв'язками та прикордонним положенням регіону. У 2011 р. в Російську Федерацію з області експортовано товарів на суму 952,3 млн. дол. США, імпорт склав 855,4 млн. дол. США. Сальдо зовнішньої торгівлі набуло позитивних значень та становило 96,9 млн. дол. США. В цілому зовнішньоторговельний оборот області з Росією за останні 5 років (2007 – 2011 рр.) збільшився на 9,8%, у тому числі експорт – на 36,6%, імпорт зменшився на 16,7%.

В загальному зовнішньоторговельному обороті Харківської області у 2011 р. частка Російської Федерації становила 43,8%, а в зовнішньоторговельному обороті області з країнами СНД – 75,7%. Слід зазначити, що відсоток експорту до Російської Федерації з Харківської

області у 2011 р. склав 51,6%, імпорту – 37,6%. Спостерігається тенденція до зменшення частки імпорту області з Російської Федерації та зростання частки експорту до країни (за винятком кризового 2009 р.) (рис .2).

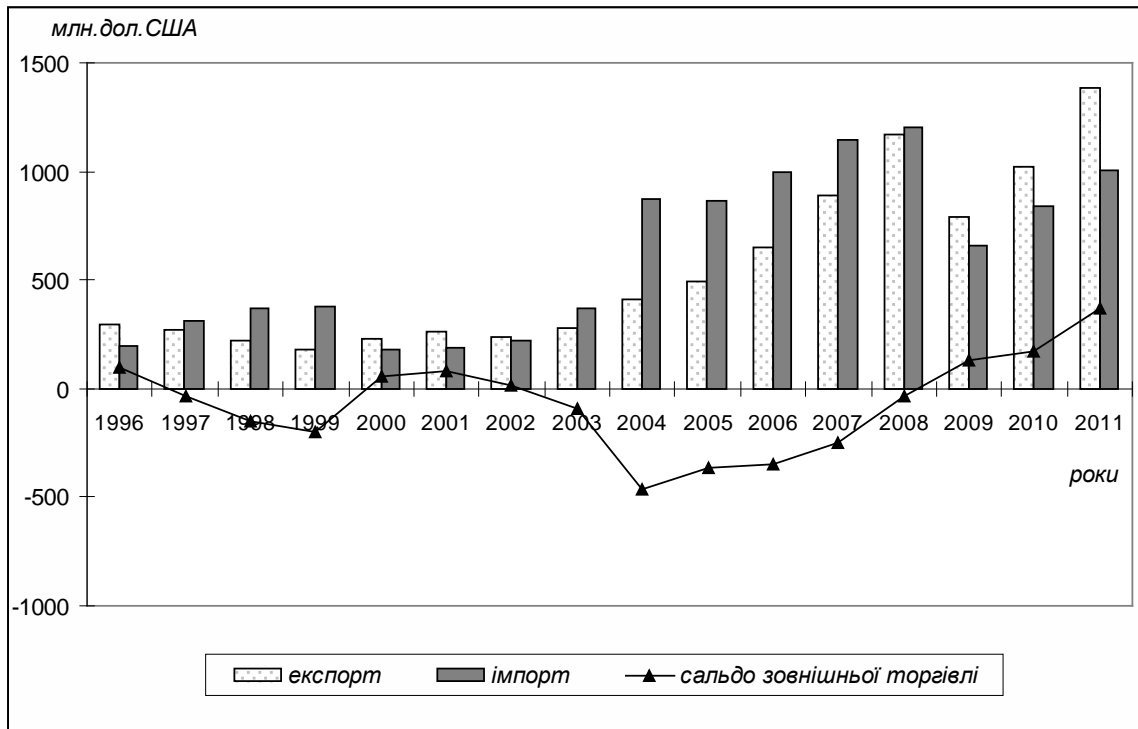

Рис. 1. Динаміка показників зовнішньої торгівлі Харківської області з країнами СНД за період 1996-2011 рр. (побудовано за даними [2, 6])

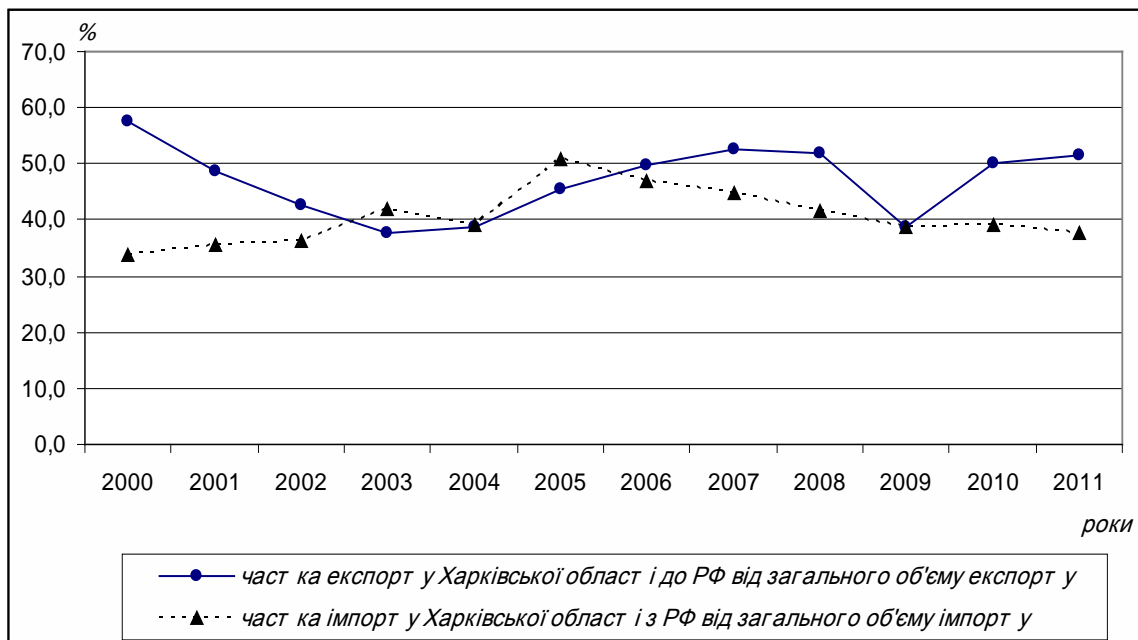

Рис. 2. Динаміка частки експорту Харківської області до Російської Федерації та частки імпорту з країни за період 2000-2011 рр. (побудовано за даними [2, 6])

Друге місце за обсягами зовнішньоторговельного обороту Харківської області з країнами СНД у 2011 р. посіла Республіка Білорусь (7,2% від ЗТО з країнами СНД), проте це єдина країна серед країн СНД, з якою Харківська

область має від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі (-517,4 тис. дол. США). Також важливим торговельним партнером регіону є Казахстан, зовнішньоторговельний оборот з яким у 2011 р. склав 164,2 млн. дол. США (6,9% від ЗТО з країнами СНД), сальдо зовнішньої торгівлі – 88,2 млн. дол. США. Майже 3% від ЗТО Харківської області з країнами СНД припадає на Молдову, по 2% – на Узбекистан та Азербайджан.

Зовнішньоекономічні зв'язки Харківської області з країнами Європи характеризуються суттєвим переважанням імпорту товарів над їх експортом, що спричиняє від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі. У 2011 р. до країн Європи з регіону експортовано товарів на суму 169,6 млн. дол. США, імпорт становив 660,1 млн. дол. США. Починаючи з 2005 р., спостерігається збільшення від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі Харківської області з країнами Європи (за винятком 2009 р., коли відбулось загальне скорочення експортно-імпортних операцій під впливом світової фінансової кризи), яке у 2011 р. становило -490,5 млн. дол. США (рис. 3). Позитивним є те, що зростання випереджаючими темпами імпортних поставок пов'язано із придбанням з європейських країн, в першу чергу, комплектуючих, устаткування, машин та обладнання для галузей промисловості Харківської області, що свідчить про процес технічного переоснащення виробництва в регіоні з метою підвищення конкурентоспроможної продукції харківських виробників.

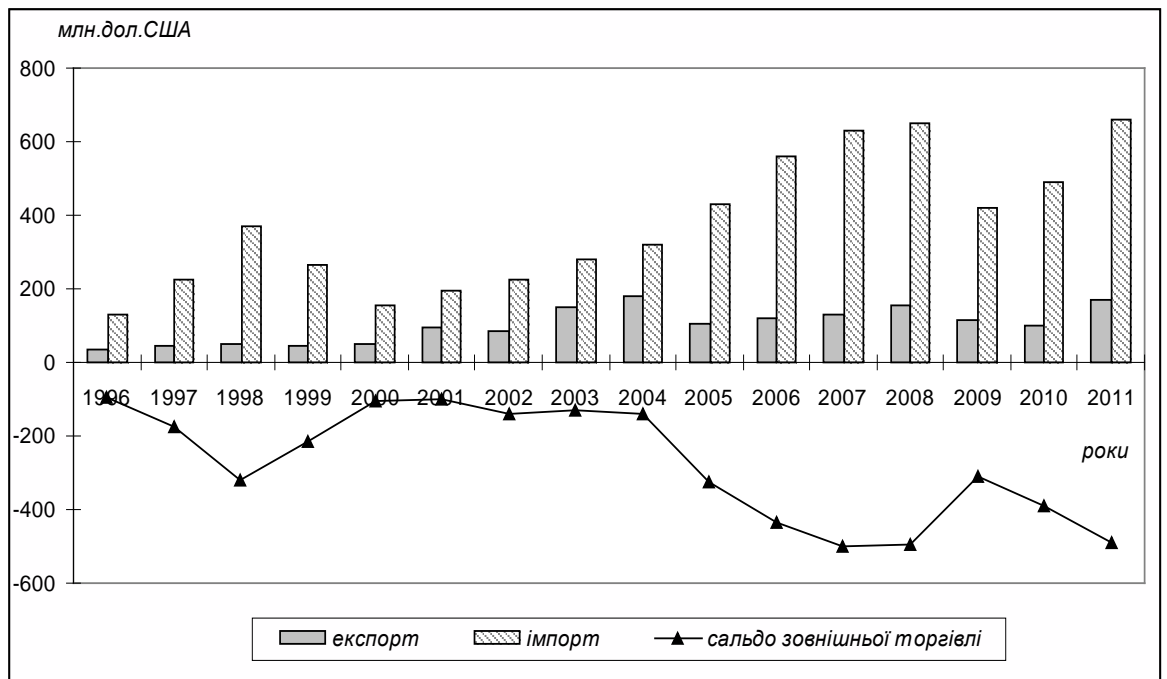

Рис. 3. Динаміка показників зовнішньої торгівлі Харківської області з країнами Європи за період 1996-2011 рр. (побудовано за даними [2, 6])

Серед країн Європи найбільші обсяги зовнішньоторговельного обороту Харківська область у 2011 р. мала з Німеччиною, Польщею, Італією, Чехією, Норвегією, Нідерландами, Литвою, Іспанією, Францією, Фінляндією, проте

частка даних країн у загальному зовнішньоторговельному обороті регіону є незначною (в сумі на дані країни припадає 14,3% від ЗТО області в цілому та 71,2% від ЗТО з країнами Європи). Позитивне сальдо зовнішньої торгівлі Харківська область має з Іспанією, Латвією, Естонією, Болгарією, Португалією. Досить високі показники від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі область має з Німеччиною, Італією, Чехією, Польщею, Швейцарією, Бельгією, Францією, Великою Британією. Отже, можна зазначити, що значні показники зовнішньоторговельного обороту Харківської області з європейськими партнерами отримано за рахунок імпорتنих поставок до регіону.

Останнім часом помітно зміцнюються позиції харківських товаровиробників на ринках азіатських країн. У 2011 р. зовнішньоторговельний оборот області з країнами Азії склав 658,6 млн. дол. США, що на 41,4% більше, ніж у 2007 р. (385,9 млн. дол. США). Експорт товарів становив 218,9 млн. дол. США, імпорту – 439,6 млн. дол. США. За останні п'ять років експорт з Харківської області до країн Азії збільшився у 2,3 рази, імпорту – у 1,5 рази. Характерною рисою зовнішньоторговельних зв'язків області з країнами даного регіону є від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі, яке у 2011 р. становило -220,7 млн. дол. США (рис. 4).

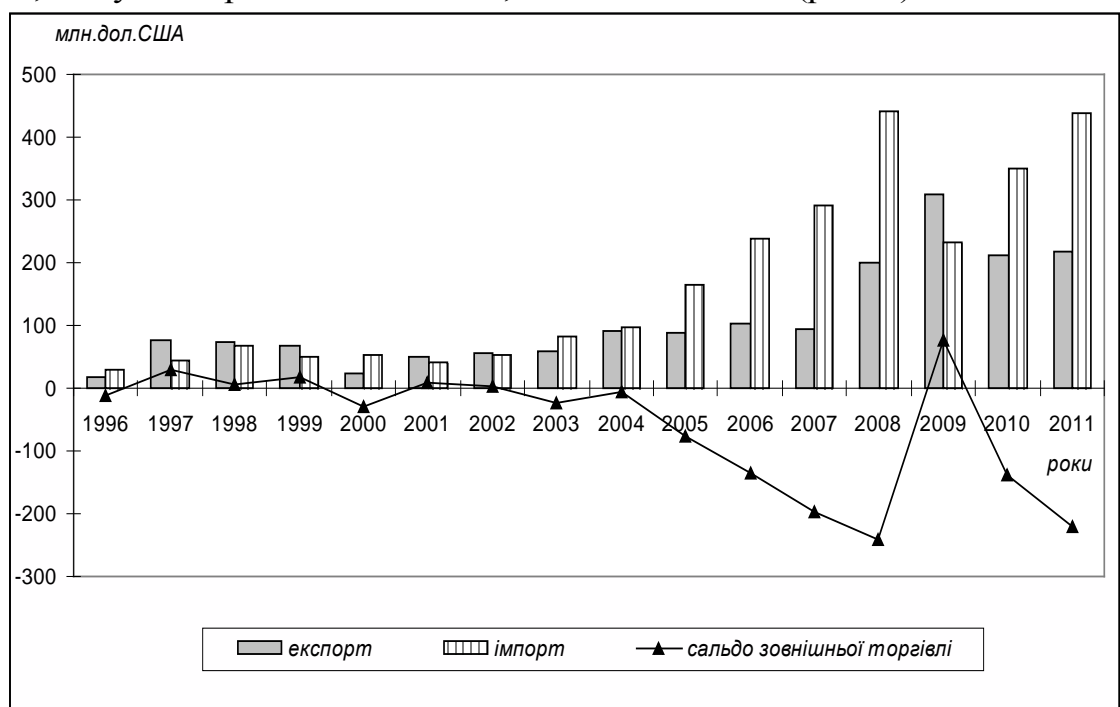

Рис. 4. Динаміка показників зовнішньої торгівлі Харківської області з країнами Азії за період 1996-2011 рр. (побудовано за даними [2, 6])

За період 1996-2004 рр. спостерігалось коливання показників експорту та імпорту з незначним переважанням тих чи інших. З 2005 р. відбувається стрімке зростання імпорتنих надходжень до Харківської області з країн Азії, імпорту товарів у 2008 р. збільшився у порівнянні з показниками 2004 р. у 4,5 рази, тоді як експорт – лише у 2,4 рази. Сальдо зовнішньої торгівлі набуло

позитивних значень у 2009 р. (76,4 млн. дол. США), проте у наступні роки ситуація змінилася на протилежну – імпорт перевищив експорт у 2010 р. на 39,3%, у 2011 р. – на 52,2%. Зростання показників імпорту є більш динамічним (на 20,2% більше показників 2010 р.), ніж експорту (на 2,7% більше).

Значні обсяги експорту товарів з Харківської області у 2011 р. спрямовано до Грузії (24,2% від експорту до країн Азії), Туреччини (16,8%), Індії (14,9%), Сирії (10,3%), Ірану (8,2%), Ізраїлю (6,7%). Імпорт до області надійшов переважно з Китаю (45,5% від імпорту з країн Азії), Індії (13,4%), Туреччини (10,6%), Шрі-Ланки (6,8%), Йорданії (5,2%). У значних обсягах від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі склалося з такими країнами, як Китай (-195,7 млн. дол. США), Шрі-Ланка (-30 млн. дол. США), Індія (-26,3 млн. дол. США), Йорданія (-22,9 млн. дол. США) та ін. Позитивне сальдо зовнішньої торгівлі у 2011 р. Харківська область мала з Грузією (52 млн. дол. США), Сирією (22,5 млн. дол. США), Іраном (17,9 млн. дол. США), Ізраїлем (12,4 млн. дол. США).

Країни Африки, Америки, Австралія та Океанія традиційно займають незначну частку у зовнішній торгівлі Харківської області у зв'язку із географічною їх віддаленістю. Аналіз зовнішньої торгівлі також ускладнюється за рахунок того, що інформація про експортно-імпортні операції регіону з більшістю країн є конфіденційною відповідно до Закону України «Про державну статистику» [6]. Проте, слід зазначити, що серед країн Африки важливим торговельним партнером Харківської області є Єгипет, частка якого в експорті області у 2011 р. склала 2,1%, в імпорті – 0,04%, сальдо зовнішньої торгівлі є позитивним (38,9 млн. дол. США). З країнами Америки область має від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі переважно за рахунок імпортних надходжень зі США (3,7% від загального обсягу імпорту), Бразилії (1,7%).

Висновки. Перспективи подальших досліджень. В цілому для зовнішньоторговельних зв'язків Харківської області притаманні наступні особливості:

- збільшення обсягів імпорту призвело до зростання показників від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі, яке у 2011 р. перевищило показники 2009 р. майже у 3 рази;

- у географічній структурі зовнішньоторговельного обороту області найбільшу частку займають країни СНД, при чому їх частка в експорті значно перевищує частку в імпорті, а сальдо зовнішньої торгівлі має позитивні значення;

- країни Європи посідають друге місце в структурі експортно-імпортних операцій Харківської області; їх частка в імпорті області останнім часом зростає, тоді як частка в структурі експорту зменшується;

- перспективними для харківських товаровиробників є зовнішні ринки азіатських країн, зовнішньоторговельний оборот з якими помітно

збільшується, при чому за рахунок імпорту товарів, обсяги якого зростають більш динамічними темпами, ніж експорту. До 2009 р. спостерігалася тенденція до збільшення частки країн Азії в експорті області, але в наступні роки під впливом наслідків світової економічної кризи ситуація змінилася на протилежну;

- з іншими країнами світу Харківська область має менш тісні зовнішньоторговельні контакти, однак в останні роки відбувається зростання частки країн Африки в структурі експорту області.

Таким чином, в умовах позитивної динаміки товарообігу Харківської області перспективним завданням для регіону є збільшення і розширення асортименту продукції, що представлена на зовнішніх ринках, та утриманням на них довготривалих, стійких позицій.

Для подальшого, більш розширеного співробітництва Харківської області із зовнішнім світом важливим є дослідження товарної структури експортно-імпортних операцій області з регіонами та окремими країнами. Виявлення специфіки кореляційних зв'язків між змінами в географічній та товарній структурі дозволить зробити висновки щодо перспектив розвитку зовнішньоекономічних зв'язків регіону.

Список використаних джерел:

1. Кузьміна О.М. Географічне дослідження впливу зовнішньоекономічних зв'язків на трансформацію господарства Автономної Республіки Крим: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / О.М. Кузьміна. – Сімферополь, 2003. – 19 с.
2. Офіційний сайт Головного управління статистики у Харківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uprstat.kharkov.ukrtel.net/ua/index.html>
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Савчук І. Г. Суспільно-географічні засади розвитку зовнішньої торгівлі між Україною та країнами-членами Європейського Союзу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / І. Г. Савчук. – Київ, 2004. – 16 с.
5. Федонюк С. В. Територіальна організація зовнішньоекономічної діяльності адміністративної області (на прикладі Волинської області): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / С. В. Федонюк. – Львів, 1997. – 17 с.
6. Харківська область у 2011 році: статистичний щорічник / Головне управління статистики у Харківській області / [за редакцією О. Г. Мамонтової]. – Електронний ресурс на диску.

7. Хільчевська І. Г. Суспільно-географічні аспекти зовнішніх зв'язків України та Німеччини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук : спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / І. Г. Хільчевська.– Київ, 2002. – 18с.
8. Шкурупій О.В. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/14170120/ekonomika/zovnishnoekonomichna_diyalnist_sutnist_vidi_faktori_rozvitku#234

Кулешова Г.О. Географія зовнішньоекономічних зв'язків Харківської області

В статті досліджено зовнішню торгівлю Харківської області як важливу складову її зовнішньоекономічних зв'язків. Охарактеризовано тенденції експортно-імпоротної діяльності регіону. Проведено аналіз зовнішньої торгівлі з країнами СНД, Європи та Азії, визначено головних торговельних партнерів. Проаналізована динаміка частки регіонів світу в експорті та імпорті області, виявлені зміни в географічній структурі зовнішньої торгівлі. Визначено перспективи співробітництва Харківської області з країнами світу.

Ключові слова: зовнішньоекономічні зв'язки, експорт, імпорт, сальдо зовнішньої торгівлі, зовнішньоторговельний оборот.

Кулешова Г.О. География внешнеэкономических связей Харьковской области

В статье исследовано внешнею торговлю Харьковской области как важную составляющую ее внешнеэкономических связей. Охарактеризованы тенденции экспортно-импортной деятельности региона. Проведено анализ внешней торговли со странами СНГ, Европы и Азии, выявлены главные торговые партнеры. Проанализирована динамика части регионов мира в экспорте и импорте области, выявлены изменения в географической структуре внешней торговли. Определены перспективы сотрудничества Харьковской области со странами мира.

Ключевые слова: внешнеэкономические связи, экспорт, импорт, сальдо внешней торговли, внешнеторговый оборот.

Kulieshova G.O. Geography of foreign economic relations of Kharkov region

The article describes the foreign trade of Kharkiv region as an important part of its foreign economic relations. The trends of export-import activities in the region are characterized. Analysis of foreign trade with CIS countries, Europe and Asia is made; the main trading partners are determined. The dynamics of the regions of the world share in export and import of the region is analyzed; changes in the geographical structure of foreign trade are identified. The prospects of cooperation of Kharkiv region with other countries are determined.

Keywords: foreign economic relations, export, import, foreign trade balance, foreign trade turnover.